

ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ ΣΤΟ ΒΕΛΓΙΟ*

Georges Kellens

Καθηγητής Εγκληματολογίας και Ποινικού Δικαίου
στο Πανεπιστήμιο της Λιέγης

Η παρουσίαση των νέων τάσεων της πρόληψης της εγκληματικότητας στο Βέλγιο προϋποθέτει ότι καθορίζει κανείς εκ νέου έναν ορισμένο αριθμό πρόσφατων γεγονότων, τα οποία αποτέλεσαν την ευκαιρία πρόκλησης σημαντικών επαναπροσανατολισμών, που, ακόμα, δεν έχουν τελείως ολοκληρωθεί ούτε, κατά μείζονα λόγο, εκτιμηθεί. Μ' αυτό το θέμα θα ενασχοληθούμε, αναστέλλοντας την επιθυμία μας να επαναλάβουμε, προεισαγωγικά, μια γενική έκθεση των θεωρητικών και ερευνητικών προσπαθειών στον τομέα της πρόληψης: δεν θα επιθυμούσαμε να προσθέσουμε στον όγκο των μερικών χιλιάδων στοιχείων που βρίσκονται συγκεντρωμένα στην τράπεζα των πληροφοριακών δεδομένων της Διεύθυνσης πρόληψης των Κάτω-Χωρών¹, ένα επιπλέον στοιχείο γενικής εμβέλειας. Η παρουσίαση των νέων τάσεων της πρόληψης της εγκληματικότητας στο Βέλγιο προϋποθέτει ότι καθορίζει κανείς εκ νέου έναν ορισμένο αριθμό πρόσφατων γεγονότων, τα οποία αποτέλεσαν την ευκαιρία πρόκλησης σημαντικών επαναπροσανατολισμών, που, ακόμα, δεν έχουν τελείως ολοκληρωθεί ούτε, κατά μείζονα λόγο, εκτιμηθεί.

1. Τρεις σοδαρότατες περπτώσεις

Τρία επεισόδια συλλογικής εγκληματικότητας σημάδεψαν τα τελευταία χρόνια τον εγκληματολογικό διαλογισμό στο Βέλγιο. Και τα τρία επέβαλαν άμεσα ή έμμεσα την προσφυγή σε κοινοβουλευτικές ανακριτικές επιτροπές (Heysel, όπλα, ληστείες και τρομοκρατία), πράγμα που δεν συνηθίζεται στο Βέλγιο. Και τα τρία θέτουν, ή έθεσαν σ' ολόκληρο το ποινικό σύστημα ακανθώδη προβλήματα, και μάλιστα επώδυνα. Η περίπτωση του Heysel βρίσκεται στη μνήμη όλων. Στις 29 Μαΐου 1985, κάτω από τα βλέμματα ολόκληρης της γης, προκλήθηκε ένα μακελειό επ' ευκαιρία ενός ποδοσφαιρικού αγώνα του κυπέλλου Ευρώπης. Η Αγγλία εξέδωσε στη βελγική δικαιοσύνη τους υπηκόους της που είχαν συμμετάσχει στη φονική ενέργεια του όχλου. Η δίκη εκφράζει το ασυμβίβαστο των δύο δικαστικών παραδόσεων και των δύο νομικών συστημάτων². Αποτέλεσε την ευκαιρία μιας σωφρονιστικής επανάστασης, την οποία προκάλεσε η πολύ ευνοϊκή τύχη που επιφυλάχτηκε στους άγγλους κρατούμενους. Επέτρεψε να υψωθούν τα ικριώματα της εποχής των επικίνδυνων υποθέσεων του "διεθνούς χουλγκανισμού". Τραυμάτισε τη φήμη των δυνάμεων της τάξης και πιστώθηκε με μια απόφαση που διατηρεί ακέραιη την ευθύνη του βελγικού Κράτους και της βελγικής Ένωσης ποδοσφαίρου, εκτός από τις ευθύνες των οπαδών που είχαν σπρωχθεί παρά τη θέλησή τους³.

* Μετάφραση: Ηρώς Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη

Η περίπτωση των "C.C.C." (μαχητικοί κομμουνιστικοί θύλακες) τοποθετείται στην κλασική σειρά των μικρών ομάδων που είναι πεπεισμένες ότι πρέπει να καταφύγουν στην τρομοκρατία για να συντελέσουν ώστε να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι ότι δεν είναι ευτυχισμένοι. Όταν κάποια εποχή δημιουργήθηκαν σημαντικές διεθνείς υποθέσεις σύνδεσης με την γαλλική *Action directe* (= Άμεση Δράση), η δικαιοσύνη βρέθηκε μπροστά σε δύο υπο-ομάδες που υιοθέτησαν πρακτικές άμυνας διαφορετικές, η μία χρησιμοποιώντας τη δικονομία, η άλλη αρνούμενη να μπει με οποιονδήποτε τρόπο στο σύστημα και προσφεύγοντας, εξάλλου, στην απεργία πείνας. Άλλο ένα φαινόμενο, απέναντι στο οποίο το Κράτος αισθάνεται γενικά άοπλο: εκτός από τα γνωστά κυκλώματα, μερικοί ενθουσιώδεις μπόρεσαν, αδέξια, να τρομοκρατήσουν και να σκοτώσουν. Στο όνομα μιας διαδικασίας η οποία μπόρεσε να αποτελέσει αντικείμενο κριτικής, οι ποινές υπήρξαν αυστηρές, αποφεύγοντας εντούτοις τον κίνδυνο να δημιουργήσουν ήρωες⁴.

Η υπόθεση των "εκτελεστών του Brabant wallon" είναι πιο μυστηριώδης και θα παραμείνει αναμφίβολα μια υπόθεση κακώς αποσαφηνισμένη. Ενώ τα C.C.C. κάναν επιθέσεις κατά του ανεφοδιασμού του SHAPE, εναντίον μεγάλων Τραπεζών, εναντίον συμβόλων της δημόσιας τάξης, κουκουλοφόροι ληστές επετέθησαν, κατά το τέλος της ημέρας, κατά των εισπραξέων μεγάλων καταστημάτων, σκοτώνοντας σαν "τρελλοί εκτελεστές" οποιοδήποτε ανθρώπινο ον παρουσιαζότανε στο δρόμο τους προς σχετικώς πενιχρά λάφυρα. "Ο χώρος δεν λερώνει τα χέρια του σε τέτοιο σημείο για έξι εκατομμύρια", θα πει στην σχετική με τις ληστείες και την τρομοκρατία κοινοβουλευτική επιτροπή ο αρχηγός του ανακριτικού τμήματος της αστυνομίας των Βρυξελλών Franz Reyniers⁵. Τα ίχνη έμειναν προσηλωμένα πάνω σε ορισμένα "χαμένα κορμιά", πρώην αστυνομικούς, φαλιρισμένους γκαρζιέρηδες, στα όρια του τέταρτου κόσμου⁶. Η δίκη ορισμένων από αυτούς στο κακουργοδικείο τελείωσε, προς τιμήν των δικαστών που δίκασαν αλλά σε ψόγο των διαφόρων αστυνομιών και των δικαστών που είχαν αναλάβει την ανάκριση, με μια απαλλαγή των κατηγορουμένων. Η σημαντική υπόθεση, της οποίας επίσης έγινε επίκληση στην κοινοβουλευτική έρευνα πάνω στο λαθρεμπόριο των όπλων, την οποία προκάλεσε η δολοφονία ενός μηχανικού μιας μεγάλης βιομηχανίας όπλων, υπήρξε η ενέργεια ομάδων της άκρας δεξιάς που επιθυμούσαν, δια μέσου της τρομοκρατίας, να προκαλέσουν την σκλήρυνση του καθεστώτος. Βαρειά ερωτήματα θα εξακολουθήσουν να πλανώνται πάνω σ' αυτή την υπόθεση⁷.

Μικρές ομάδες της άκρας αριστεράς, ομάδες-φαντάσματα της άκρας δεξιάς, υποτιθέμενες διεθνείς χουλιγκάνων, ερωτήματα πάνω στον "χώρο", αυτές οι διαφορετικές περιπτώσεις δημιουργούσαν την ανάγκη να αναρωτηθούμε εκ νέου πάνω στην τελειότητα των μηχανισμών πρόληψης και καταστολής που ανατίθενται στην εγκληματικότητα και στην ανασφάλεια στο Βέλγιο.

Τα επακόλουθα του Heyseil

Χωρίς ο σύνδεσμος να είναι σαφής, είναι φανερό ότι η περίπτωση Heyseil επιτάχυνε τη θεσμοθέτηση εθνικών δομών πρόληψης στο Βέλγιο και την υιοθέτηση ενός ορισμένου αριθμού προσανατολισμών.

Το βασιλικό διάταγμα της 6ης Αυγούστου 1985⁸, θεσπίζει σε εθνικό επίπεδο ένα ανώτατο Συμβούλιο πρόληψης της εγκληματικότητας. Αυτές οι δομές που ανήκουν στην άμεση δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών και στην υπηρεσία του περί "γενικής αστυνομίας του Βασιλείου", ακολουθούν κυρίως μια αστυνομική λογική, που ήδη από την αρχή των ετών 1980 έχει μπει σε δοκιμασία. Πράγματι, η εθνική χωροφυλακή, και κάπως λιγότερο ορισμένες δημοτικές αστυνομίες, είχαν δημιουργήσει υπηρεσίες που ενθάρρυναν την "τεχνική" ή "αστυνομική" πρόληψη, υπό την έννοια ότι καλούσαν τους πολίτες να λάβουν έναν ορισμένο αριθμό προφυλάξεων κατά της καθημερινής εγκληματικότητας, δηλαδή κατά των διαρρήξεων, των κλοπών αυτοκινήτων και κλοπών μέσα στα αυτοκίνητα και κατά των βανδαλισμών. Επρόκειτο προπαντός για μια προσπάθεια να καταστεί δυσκολότερη η προσέγγιση των στόχων (target hardening), με κίνδυνο εξάλλου να προκληθεί μετάθεση της εγκληματικής δραστηριότητας προς άλλους πολίτες, άλλες συνοικίες ή άλλους δήμους, λιγότερο προστατευμένους. Επρόκειτο για μια προσπάθεια υπενθύμισης στον πολίτη ότι οφείλει να συνεργαστεί για την προστασία του, και ότι η αστυνομία είναι μια περιορισμένη δημόσια βοήθεια, η προσφυγή στην οποία πρέπει να δικαιολογείται από προτεραιότητες.

Εμμεσα το διάταγμα αμφισβητούσε τους τρόπους ζωής που εμπειριζαν αυξημένους κινδύνους θυματοποίησης. Οι οκτώ αρχές που είχαν εξαγει οι Hindelang, Gottfredson και Garofalo, από τις εμπειρικές ταξινομήσεις των εγκληματικών θυματοποιήσεων που παρατηρήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, είναι γνωστές⁹. Σαν συμβουλές, αυτές οι προτάσεις συναντούν τις συμβουλές τις πιο παραδοσιακές που οι γονείς μπορούν να δώσουν στα παιδιά τους: να εργάζονται καλά, να επιστρέφουν στην ώρα τους στο σπίτι, να έχουν καλές συναναστροφές, γιατί τα σόπια μίλα είναι μεταδοτικά, να μην κάνουν καταχρήσεις, να αποφεύγουν τα οινόπνευματώδη ποτά εκτός από το σπίτι τους, να έχουν ένα τρόπο ζωής κόσμιο.

Από τα εγκώμια της κόσμιας ζωής, μπορούμε να περάσουμε εύκολα στην απαίτηση μιας ζωής ομαλής, έξω από την οποία η επίθεση είναι φυσιολογική. Οι ομάδες του πληθυσμού που έχουν υποδειχθεί σαν περισσότερο αδύνατες, οι γυναίκες παραδείγματος χάριν, ή τα ηλικιωμένα άτομα, προλαμβάνουν αυτή την απαίτηση: τις περισσότερες φορές επιβάλουν στον εαυτό τους έναν ηθελημένο περιορισμό μέσα στην κατοικία τους, και αυτό το χαρακτηριστικό μεταφράζεται, στην γλώσσα της θυματοποίησης, από το γεγονός ότι τα τμήματα του πληθυσμού που

φοβούνται περισσότερο μήπως γίνουν θύματα είναι εκείνα που, στην γλώσσα του εμπειρισμού της θυματοποίησης, έχουν τους λιγότερους λόγους να φοβούνται. Ο κίνδυνος της πολιτικής που μπορεί να παραχθεί από αυτές τις προτάσεις είναι να θεωρηθεί ότι κάθε άτομο που απομακρύνεται από τα πρότυπα μιας κόσμιας ζωής αναλαμβάνει τις ευθύνες του και ότι θα πρέπει να αιτιάζεται τον εαυτό του αν από αυτό το γεγονός προκύψουν ολέθριες συνέπειες.

Η αλληλεγγύη θα είχε όρια. Η προστασία της κοινωνίας δεν θα ήταν δικαιολογημένη παρά μόνο για τους χρηστούς πολίτες που δικαιολογούν ένα τρόπο ζωής ομαλό. Οι σκοτεινές προφητείες που ο George Orwell έκανε με το βιβλίο του "1984" ξαναβρίσκονται σ' αυτό το όραμα ενός μονότονου κόσμου, στον οποίο κάθε πράγμα και κάθε πλάσμα έχει τη θέση του, στον οποίο κάθενας θα έπρεπε να μπορεί να αποτελεί αντικείμενο παρατήρησης κάθε στιγμή, εφόσον δεν θα είχε τίποτα να προσάψει στον εαυτό του, ο καθένας θα μπορούσε σε κάθε στιγμή να χρησιμοποιηθεί και να κινητοποιηθεί αμέσως για το δημόσιο συμφέρον.

Κατά την δημιουργία του Ανωτάτου Συμβουλίου, το 1988, αναρωτιώμουν αν υπάγεται στη δικαιοδοσία μιας δομής αυτού του είδους να πλάσει τον προσαρμοσμένο πολίτη με συμπεριφορά "nihil obstat"¹⁰. Άλλα διαβήματα, στον τομέα των ληστειών παραδείγματος χάριν, που υιοθετούσαν την προοπτική του δυνητικού δράστη, καθιστούν σαφή την αποτελεσματικότητα των εμποδίων κατά της πραγματοποίησης των εγκληματικών σχεδίων. Ορισμένες κατηγορίες διαρρηκτών, οι οποίες ρωτήθηκαν με την μέθοδο της συνέντευξης, λέγουν λοιπόν ότι αποδίδουν μεγάλη σημασία στους γείτονες, και η αποτελεσματικότητα του γείτονα είναι πολύ μεγαλύτερη αν αυτός διαθέτει μια σχετική ορατότητα, πράγμα που ανταποκρίνεται σε ορισμένα από τα μελήματα του Oscar Newman να ιδρύσει "χώρους που μπορούν να προφυλάξουν". Η γνώση περί του αν μια προφύλαξη είναι πραγματοποιήσιμη, στην κλίμακα μιας κοινότητας είναι δύσκολη. Η αλληλεγγύη μιας συνοικίας μπορεί να είναι αποτελεσματική σε ορισμένα σημεία της και λιγότερο σε άλλα. Πρέπει να εξεταστούμε τις λύσεις, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη το κόστος ενός εγχειρήματος αποτροπής. Η μετάθεση των εγκληματικών φαινομένων, που αυτά τα εγχειρήματα επισύρουν, μπορούν να δημιουργήσουν ορισμένους ηθικούς ελέγχους. Προπάντων όμως, τα προγράμματα νόθευσης δεν μπορούν να νοθεύσουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων κατά τρόπο δυσανάλογο σε σχέση με το κακό που θέλει κανείς να αποφύγει: πολύ επακριβή παραδείγματα αναφέρονται περί της επιλογής κατοίκων να διατηρήσουν ένα σημαντικό στοιχείο του καθημερινού τους τρόπου ζωής ακόμα και αν αυτός παρουσιάζει δυσκολίες στο επίπεδο της ασφάλειας¹¹. Αναρωτιώμουν αν το ανώτατο Συμβούλιο και οι νομαρχιακές επιτροπές μπορούσαν να αλληλεπιδράσουν πάνω σ' αυτές τις πολύ προσωπικές επιλογές, αν "αρέσει σ' αυτούς", να διακινδυνεύσουν μάλ-

λον να αποτελέσουν θέμα ορισμένων γεγονότων παρά να σαμποτάρουν τον τρόπο ζωής τους. Εξαρτάται από την αρμοδιότητά τους να ενθαρρύνουν -σύμφωνα με την έκφραση του Pierre Lascoumes- τον "εγκληματοκεντρισμό", δηλαδή να καταστήσουν πρώτιστο μέλημα στη ζωή του ανθρώπου τη θεώρηση του κινδύνου του ποινικού περιστατικού; Όπως το έλεγε υπέροχα ο καθηγητής Antony E. Bottoms "At the end of the day, some things are more important than crime prevention"¹².

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι πληθυσμοί του τρίτου κόσμου μπορούν να είναι "prepared to put a probable increase in crime as a by-product of what they perceive to be the necessary economic expansion and modernisation of their countries"¹³.

Επίσης, σε τοπική κλίμακα, μπόρεσε κανείς να παρακολουθήσει τα αξιοθρήνητα επακόλουθα σχεδίων πρόληψης: as result of [a high-technology crime prevention] initiative, old age pensioners were trapped inside a fortress of heavy doors and electronic card-key devices which they found difficult to understand and to operate, while neighbours were no longer able to keep a friendly eye on them (Sampson και άλλοι, 1988, σελ. 484)¹⁴.

Ένα τρίτο σημείο που παρατηρούσα κατά τη δημιουργία του ανώτατου Συμβουλίου ήταν ότι δεν εξαρτάται από την τροχιά δράσης του Υπουργείου Εσωτερικών ο ορισμός της εγκληματικότητας. Το ανώτατο Συμβούλιο, οι νομαρχιακές επιτροπές, έχουν σαν αποστολή να χειρίζονται την πρόληψη ενός φαινομένου που ονομάζεται "εγκληματικότητα", το φαινόμενο όμως αυτό δεν εξαρτάται από την συμπεριφορά, αλλά είναι νομικό. Δεν υπάρχουν συμπεριφορές που εκ φύσεως είναι εγκληματικές, υπάρχουν μόνο συμπεριφορές που καθορίζονται από τον νόμο σαν εγκληματικές. Πολλές πράξεις που για τους τρίτους περιέχουν μεγάλες δυσκολίες ξεφεύγουν από το δίκτυο του ποινικού δικαίου. Αντίστροφα, αναφορικά με το μεγαλύτερο τμήμα των συμπεριφορών που εξαρτώνται τυπικά από το ποινικό δίκαιο και από τις οποίες ορισμένες θα εμφανιστούν στο έργο της αστυνομίας ή των δικαστηρίων, η αντιμετώπιση συχνά θα μπορούσε να αναλυθεί σαν μια σύγκρουση προς κατευνασμό, προς λύση μάλλον παρά σαν ένα περιστατικό προς τιμωρία¹⁵. Τέτοιο είναι το κατάθεμα αυτού που ονομάζουμε "καταργητικό κίνημα", το οποίο τα τελευταία αυτά χρόνια ταρακούνησε τόσο πολύ τις ιδέες των εγκληματολόγων και των "φρουρών της τάξης"

Η σύγχρονη νομική ανθρωπολογία επιτρέπει να παρατηρούμε κατά τρόπο πολύ πιο ισορροπημένο απ' ό,τι στο παρελθόν τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου των παραδοσιακών κοινωνιών, είτε οι κοινωνίες αυτές φέρουν μια κρατική δομή είτε όχι. Στην πραγματικότητα, αυτές οι κοινωνίες είχαν την δυνατότητα να εφεύρουν "νομικούς μηχανισμούς λύσεων των συγκρούσεων οι οποίοι, παρότι δεν είναι αλάνθαστοι, δεν παύουν να αποτελούν καινοτομίες τόσο πολύ άξιες εκτίμησης όσο

πολλά ευρύματα των σύγχρονων κοινωνιών. (Ο εγκλεισμός στην φυλακή γενικοποιείται τον 19ο αιώνα, οι σωματικές τιμωρίες σε δημόσια θέα εξαφανίζονται με το Ancien Regime. Η φυλακή εμφανίζεται πιο ανθρώπινη: περιμένει κανείς από αυτήν περισσότερο την επαναδιαπαιδαγώγηση παρά την τιμωρία. Αναμφίβολα η φυλακή αξίζει περισσότερο από τον τροχό, η εμπειρία όμως κατέδειξε τον πολύ περιορισμένο χαρακτήρα των θεραπευτικών δυνάμεων). Εξομοιώνοντας εκδικητικότητα και βία, το Κράτος δημιουργεί την εντύπωση ότι καταργώντας την μία, αυτό είναι καλλίτερο αμυντικό μέτρο κατά της δεύτερης. Αν αυτό ήταν αλήθεια η βία θα έπρεπε να ελαττούται κατά το μέτρο που αναπτύσσονται ο κρατισμός και ο συγκεντρωτισμός. Τα εθνογραφικά δεδομένα ανοίγουν έναν ευρύ χώρο στην αμφιβολία. Το αίσθημα της εκδίκησης και της βίας δεν ορίζεται από την παρουσία ή την απουσία του Κράτους¹⁶.

Παραμένει εξίσου αληθές στην σφαίρα της παρέμβασης που του είχε καθοριστεί, ότι η αποστολή του ανώτατου Συμβουλίου έχει προταθεί κατά τρόπο πολύ ευρύ. Αυτή η αποστολή αφορούσε την μελέτη, την αξιολόγηση, την ανάλυση· αφορούσε την ενημέρωσή του και την απόκτηση πληροφοριών· αφορούσε στην προσπάθεια να καθορίσει και να θέσει τις βάσεις ενός διεπιστημονικού σχεδιασμού μιας εθνικής πολιτικής· να επεξεργαστεί και να ενθαρρύνει εθνικά προγράμματα· να εξασφαλίσει την εναλλαγή των νομαρχιακών επιτροπών πρόληψης της εγκληματικότητας και στην ανάγκη, την ενίσχυση και τον συντονισμό των νομαρχιακών και τοπικών προσπαθειών· να συνεργήσει στο να ενσωματωθεί στην εκπαίδευση των δημοτικών αστυνομικών και των χωροφυλάκων η διάσταση της πρόληψης. Η διατύπωση ήταν πλούσια, ενισχυτική, δυναμική και επέτρεπε την εύκαμπτη ανάπτυξη ενός καινούργιου τομέα, ελάχιστα διευκρινισμένου, σε συνύπαρξη και σε συνεργεία με αυτό που υπήρχε ήδη ή με αυτό που θα μπορούσε να υπάρχει. Η γλώσσα δεν ήταν ανταγωνιστική αλλά ήταν γλώσσα συνεργασίας και καινοτομίας. Με την πάροδο του χρόνου και στο μέτρο του εμπειρισμού και της αρμοδιότητας, που το Συμβούλιο θα επιδείκνυε, ένας τομέας θα προσδιοριζόταν και θα γινόταν μόνιμος.

Το μόνο πρόβλημα ήταν, να του επιτραπεί αυτή η αποστολή και να υπάρξει η θέληση γι αυτήν. Στην πραγματικότητα, όσον αφορά τον εμπειρισμό, οι νομαρχιακές επιτροπές, διαχειριζόμενες εξάλλου γελοίους προϋπολογισμούς, παρέμειναν ευρύτατα αδρανείς¹⁷ και το ανώτατο Συμβούλιο παρέλυσε πολύ σύντομα από μια καινούργια κυβερνητική πλειοψηφία που ανέλαβε την εξουσία, θεωρούμενο σαν το δημιουργήμα μιας κεντροδεξιάς κυβέρνησης και ενός κεντροδεξιού υπουργείου Εσωτερικών, που είχε εξάλλου άμεσα συνδεθεί με την υπόθεση του Heyse, το ανώτατο Συμβούλιο ακινητοποιήθηκε από μια κεντροαριστερή συμμαχία και από έναν καινούργιο φλαμανδό σοσιαλιστή υπουργό των Εσωτερικών, του οποίου η ισχυρή προσωπικότητα επρόκειτο πολύ γρή-

γορα να τροποποιήσει την άποψη της πρόληψης. Εκτός από έναν ορισμένο αριθμό απόψεων άξιων προσοχής, της οποίας όμως η εξουσία ελάχιστα ασπάστηκε, το ανώτατο Συμβούλιο, στην πράξη, μπόρεσε να βοηθήσει μια μόνο ενέργεια, άμεσα εξάλλου συνδεδεμένη με την υπόθεση του Heysel, το fan-coaching.

Το fan-coaching συνίσταται σε μια ενέργεια-έρευνα προορισμένη να προλάβει τις συμπεριφορές βανδαλισμού και βίας μέσα στα γήπεδα ποδοσφαίρου. Αντί να επικεντρωθεί η ασφάλεια των αθλητικών συναγωνισμών μόνο πάνω στην διαφύλαξη της τάξης από την αστυνομία ή την χωροφυλακή και στην τιμώρηση των υπερβολών από τη δικαστική εξουσία, οι δημόσιες αρχές εμπιστεύτηκαν ομάδες εγκληματολόγων, ψυχολόγων και εκπαιδευτικών για να διευθύνουν τις ομαδικές δραστηριότητες και την ατομική συνόδευση (=accompagnement individuel) με στόχο την κοινωνική επανένταξη νεαρών που παρουσιάζουν ροπή προς την ανάμειξη σε βίαιες ενέργειες ή βανδαλισμούς. Μια ομάδα του Πανεπιστημίου της Louvain (K.U.L.) ενθαρρύνθηκε κατ' αυτό τον τρόπο να αναλάβει τους "οπαδούς της θύρας" της λέσχης ποδοσφαίρου της Antwerp, και μια ομάδα του Πανεπιστημίου της Λιέγης τα μέλη του "Hell Side" (= κολασμένης θύρας) της λέσχης ποδοσφαίρου της Standard¹⁸. Ένας πρώτος τρόπος ενέργειας έγκειται στην "επιδέξια" συνόδευση αυτών των οπαδών κατά τους αγώνες: οι εκπαιδευτές έχουν στην περίπτωση αυτή ένα έργο επικοινωνίας ανάμεσα στους νεαρούς και στις δυνάμεις της τάξης. Η οργάνωση αθλητικών δραστηριοτήτων (φουτμπώλ, rafting, benji...) ή "οικογενειακών" (Χριστουγεννιάτικου δείπνου, barbecues...), η βοήθεια για την αναζήτηση εργασίας και κοινωνικών καταστάσεων περισσότερο σταθερών αποτελούν τμήμα των μέσων που ενεργοποιούνται από το σχέδιο "Fan Coaching". Το fan coaching συγγενεύει με μια χειρουργική επέμβαση που έχει σαν προορισμό να "αποκόψει" την βία.

Όπως το εξηγεί ο Manuel Comeron "αυτοί οι νεαροί αποκτούν κατ' αρχήν το προνόμιο της ταυτότητας των οπαδών. Δεν μετακινούνται προπαντός για να σπάσουν, να κακοποιήσουν άτομα, ακόμα και αν ενίοτε υπάρχει προμελέτη της πρόθεσης για βιαιότητες". Είναι η περίπτωση παραδείγματος χάριν των "επικίνδυνων" αγώνων, κατά τους οποίους οι πιθανότητες συγκρούσεων ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές είναι μεγάλη. Οι οπαδοί οι πιο βίαιοι εκτίθενται περισσότερο σ' αυτό που ο καθηγητής Walgrave ονομάζει του "κοινωνικό ευάλωτο"¹⁹. Σε περίπτωση κοινωνικού κωλύματος, αυτοί οι νέοι δυσκολεύονται επίσης, τις περισσότερες φορές, να ζήσουν μέσα στους κόλπους της κοινωνίας. Η συμμετοχή σε μια ομάδα που χαιρεί ενός γοήτρου είναι μια κοινωνική υπεραξία που ενισχύει την ταυτότητά τους. Προτιμούν να είναι κάποιοι, ακόμα και χαρακτηρισμένοι αρνητικά, παρά να μην έχουν ταυτότητα. Αλλά η θύρα δεν είναι μια ορδή δομημένη, μέσα στην οποία αναπτύσσονται ρατσιστικές ή ναζιστικές ιδεολογίες, οι νέοι δεν είναι ούτε κτήνη ούτε δολοφόνοι. Το

Hell Side δεν είναι ο Αττίλας και οι Ούννοι... Όπως δήλωνε ένας υπεύθυνος της αστυνομικής υπηρεσίας "οι θύρες επιτίθενται εναντίον των ομόλογών τους. Ο δεύτερος κατά προτίμηση στόχος τους είναι η αστυνομία. Οι θεατές δεν κινδυνεύουν. Ποτέ δεν είδε κανείς καθιστή εξέδρα να πολιορκείται, διαιτητή να δέχεται επίθεση. Οικτεύουμε κυρίως τα φαινόμενα βανδαλισμού".

Εντούτοις τον Φεβρουάριο του 1992, το πλημμελειοδικείο της Λιέγης, καταδικάζοντας τρεις χούλιγκανς της ομάδας της Standard για βίαιες πράξεις, ώριζε την θύρα τους σαν μια "ένωση κακοποιών". Ένας "οπαδός θύρας" πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχουν κανόνες τους οποίους πρέπει να σέβεται. Η καταστολή όμως δεν συμβάλλει στην ανάκαμψη του φαινομένου. Συντελεί απλά στην μετατόπιση του και περιθωριοποιεί ακόμα περισσότερο αυτούς τους νέους, μεταξύ των οποίων ακολουθούν μια πορεία επανακοινωνικοποίησης. Η συνεργασία με το αστυνομικό και δικαστικό περιβάλλον πρέπει να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο για να αναχαιτίσει το πρόβλημα, το οποίο δεν περιορίζεται σε ένα καθορισμένο χώρο: ο χουλιγκανισμός είναι προπαντός ένα σύμπτωμα της κοινωνικο-οικονομικής δυσπραγίας που γνωρίζει η κοινωνία μας.

3. Ο "υποδιθασμός" των δομών πρόληψης

Ο φλαμανδός σοσιαλιστής Tobback κατάργησε τους περισσότερους από τους θεσμούς που δημιούργησαν οι προκάτοχοί του γαλλόφωνοι σοσιαλοδημοκράτες Nothomb και Michel. Όμως, παρά τις πολιτικές καταιγίδες, το ανώτατο Συμβούλιο πρόληψης της εγκληματικότητας διατηρήθηκε. Απλά, απέκτησε πολύ γρήγορα ένα καινούργιο πρόσωπο. Στην συνέντευξη τύπου κατά την οποία ο υπουργός εξηγούσε τη δράση του, λέχτηκε ότι η σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου αντικατόπτριζε κατά ένα μεγάλο μέρος τις τρέχουσες αντιλήψεις αυτής της εποχής πάνω στην πρόληψη της εγκληματικότητας. Η πρόληψη της εγκληματικότητας γινόταν αντιληπτή σαν ένα έργο συναφές προς τις υπηρεσίες της αστυνομίας. Αυτές οι τελευταίες ήταν επιφορτισμένες να καταπολεμήσουν τις ευκαιρίες διάπραξης εγκληματικών πράξεων. Πράγμα το οποίο απαιτούσε την παρουσία τους στα επικίνδυνα με υψηλή εγκληματικότητα μέρη και την παροχή συμβούλων αυτοπροστασίας στους πολίτες. Το ανώτατο Συμβούλιο με εξαίρεση ορισμένους πανεπιστημιακούς καθηγητές, απαρτιζόταν αποκλειστικά από αντιπροσώπους της αστυνομίας ή υπηρεσιών τις οποίες αφορούσε άμεσα η προβληματική της πρόληψης της εγκληματικότητας, όπως η γενική Αστυνομία του Βασιλείου ή η Εισαγγελία.

Ύστερα από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, εξηγούσε ο Tobback φάνηκε ότι μια παρόμοια προσέγγιση ήταν πάρα πολύ περιορισμένη για να εξασφαλίσει διαρκή αποτελέσματα. Εμπειρισμοί στο εξωτερικό απο-

δείκνυαν επίσης ότι, στην πραγματικότητα, μια πολιτική πρόληψης που είχε σαν μοναδικό σκοπό την μείωση ευκαιριών διάπραξης εγκληματικών πράξεων, ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Γινόταν απαραίτητο να αναρωτηθεί κανείς πάνω στην εγκληματική αιτιότητα. Το πολύπλοκο αυτό του έργου απαιτούσε την προσφυγή σε υπηρεσίες και σε εξουσίες οι οποίες δεν είχαν απαραίτητα την προβληματική της εγκληματικότητας στον πρωτεύοντα σκοπό, αλλά οι οποίες είχαν μια αναμφισβήτητη επίδραση πάνω σ' αυτή την προβληματική με τους τομείς αρμοδιότητας τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, καταγινόntonουσαν με τον αγώνα κατά της κοινωνικής αποπομπής, με την προβληματική των μεταναστών, με την διευθέτηση του φυσικού περιβάλλοντος, κλπ.

Εκτοτε το υπουργείο ανήγγειλε ένα "κίνημα έναρξης": Η αρχική σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου, εξηγούσε του υπουργείου, δεν ήταν προσαρμοσμένη στον διεπιστημονικό χαρακτήρα, που απαιτεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πρόληψης της εγκληματικότητας. Γι' αυτόν τον λόγο, οι διατάξεις της βασιλικής εγκυκλίου της 6ης Αυγούστου 1985 πάνω στην σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου τροποποιήθηκαν από την βασιλική εγκύκλιο της 31ης Ιανουαρίου 1991. Αυρή η βασιλική εγκύκλιος προβλέπει ότι το ανώτατο Συμβούλιο απαρτίζεται από αντιπροσώπους:

— των εθνικών υπουργείων, κοινοτικών ή περιφερειακών, που μπορούν να προσφέρουν μια σημαντική συμμετοχή στην πρόληψη της εγκληματικότητας.

— της χωροφυλακής και της δημοτικής αστυνομίας

— της βελγικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων

— των ινστιτούτων έρευνας και ενεργούς εκπαίδευσης στο επίπεδο της πρόληψης και της εγκληματικότητας.

Αντίθετα, ο τομέας των ασφαλειών, παρών στην παλιά μορφή του Συμβουλίου, δεν αντιπροσωπεύεται πλέον. Αντιπρόσωποι άλλων κλάδων που ενδιαφέρονται μπορούν να προσκληθούν σαν ατομικά μέλη.

Σε εθνικό επίπεδο, εκτός από το υπουργείο Εσωτερικών, αρμόδιο στον τομέα πρόληψης της εγκληματικότητας, και στο οποίο, μέσα στη γενική Διεύθυνση της γενικής Αστυνομίας του βασιλείου, μια υπηρεσία επιφορτίστηκε ειδικά με την πρόληψη της εγκληματικότητας, αντιπροσωπεύονται και τα υπουργεία Δικαιοσύνης (δικαστική πολιτική) και Επικοινωνίας (προβλήματα της ασφάλειας των εναερίων γραμμών και της μεταφοράς του κοινού). Σε επίπεδο των Κοινοτήτων, μέλη αντιπροσωπεύουν τα τμήματα της εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας (φλαμανδική κοινότητα) και της προστασίας της νεότητας (γαλλική κοινότητα). Ορίστηκε επίσης ένα μέλος του τμήματος της κοινωνικής γερμανόφωνης κοινότητας. Υποδείχθηκαν και δύο μέλη της υπηρεσίας του κοινωνικού τομέα (βοήθεια στα θύματα και πρόληψη των ναρκωτικών). Επίσης δύο δήμαρχοι καθώς και ένας δικαστής για νέους και ο βασιλικός επίτροπος που επιβλέπει τους μετανάστες, συμμετέχουν στο ανώτατο Συμβούλιο.

Τέλος, η αστυνομία και η χωροφυλακή που εξακολουθούν να έχουν πάντοτε σημαντικές αποστολές να πραγματοποιήσουν στο επίπεδο της πρόληψης, παραμένουν εκπροσωπούμενες.

Το σλόγκαν που προέβαλε το υπουργείο κατά την παρουσίαση του ήταν: "ένα Ανώτατο Συμβούλιο για υποστήριξη της ενοποιημένης τοπικής πρόληψης". Εξηγούσε ότι μια τόσο ευρεία σύνθεση πρέπει να εγγυάται ότι το Ανώτατο Συμβούλιο πρέπει να διαπραγματευθεί οποιοδήποτε πρόβλημα της εγκληματικότητας και ότι μπορεί να το μελετήσει κάτω από τις πλέον διαφορετικές γωνίες για να το λύσει. Η πρόληψη της εγκληματικότητας έχει τις περισσότερες ευκαιρίες επιτυχίας αν, τόσο οι τεχνικές της πρόληψης και κάθε περίπτωσης <Κ> (που έχει σαν σκοπό να μειώσει τις ευκαιρίες διάπραξης εγκληματικών πράξεων ή να αυξήσει τον κίνδυνο σύλληψης) όσο και οι τεχνικές κοινωνικής πρόληψης (που εδράζονται πάνω στις αιτίες της εγκληματικότητας) είναι ενοποιημένες μέσα σε μια συνολική στρατηγική.

Το υπουργείο θεωρούσε ότι η πρόληψη της εγκληματικότητας πρέπει να τοποθετηθεί από την αρχή πάνω στο τοπικό επίπεδο. Γιατί μόνο σ' αυτό το επίπεδο μπορούν να κριθούν σύμφωνα με όλες τους τις παραμέτρους και μόνο σ' αυτό το επίπεδο θα μπορέσει κανείς να λάβει καθ' ολοκληρίαν υπόψη του τις τοπικές καταστάσεις και τις τοπικές δομές κατά την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων πρόληψης. Γι' αυτόν τον λόγο, είναι πολύ σημαντικό το ότι η βελγική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων αντιπροσωπεύεται στους κόλπους του ανώτατου Συμβουλίου με δύο δημαρχους.

Ενώ το νομαρχιακό επίπεδο θεωρείται πλέον μόνο σαν ένα τμήμα της κεντρικής εξουσίας, η πολιτική του Υπουργείου εσωτερικών συνίσταται τώρα, στην ουσία, στην υποστήριξη, στον συντονισμό και στην παρότρυνση των τοπικών πρωτοβουλιών. Μέσα στα όρια της πολιτικής του Υπουργείου Εσωτερικών, επιστημονικά στοιχεία και ενημερωτικά φυλλάδια, που διανέμονται από τα συμβούλια πρόληψης, διαδίδονται τώρα δια μέσου των δήμων: πραγματοποιούνται για την προστασία από τα ναρκωτικά και για την προστασία από τα αυτοκίνητα. Προβλέπονται ενημερωτικά φυλλάδια πάνω στην κλοπή μέσα στα καταστήματα, πάνω στην ασφάλεια των προσώπων που είναι ευάλωτα και πάνω στην προστασία των κατοίκων. Οργανώνονται σεμινάρια εξειδίκευσης για το προσωπικό της αστυνομίας και για άλλους επαγγελματίες της πρόληψης της εγκληματικότητας.

Προπάντων όμως, από τις αρχές του 1991, 27 σχέδια-πilotοί "δημοτικής ενοποιημένης πρόληψης" υποστηρίζονται από το Υπουργείο Εσωτερικών. Εξακόσιες περίπου κοινότητες που προσκλήθηκαν να παρουσιάσουν, μέσα σε πάρα πολύ σύντομες προθεσμίες, σχέδια ανταποκρινόμενα σε ένα προταθέν πλέγμα, 70 αντέδρασαν, και 27 έγιναν δεκτές. Αυτές οι 27 κοινότητες έλαβαν κατ' αυτόν τρόπο την βοήθεια δύο ή τριών (ανάλογα με το μέγεθος των πόλεων) υπαλλήλων πρόλη-

ψης, με πρόσκαιρη εργασιακή σχέση, για την επεξεργασία και την πραγματοποίηση του σχεδίου τους. Αυτά τα σχέδια, επικεντρωμένα προπάντων πάνω στα προβλήματα των ναρκωτικών, της νεανικής εγκληματικότητας, της εγκληματικότητας του ελεύθερου χρόνου και της ψυχαγωγίας ή της εγκληματικότητας των κοινωνικά μη ευνοϊκών συνοικιών, υποστηρίζονται από την γενική Αστυνομία του Βασιλείου. Οι μισές από αυτές λαμβάνουν την επιστημονική συνδρομή τεσσάρων πανεπιστημιακών ομάδων σύμφωνα με προϋποθέσεις διαφορούμενες: η αποστολή τους προσδιορίζεται πράγματι όχι μόνο σαν μια αποστολή συνδρομής αλλά και εκτίμησης. Ένας πρώτος στόχος, που πρέπει να πραγματοποιηθεί για τις αρχές του 1993, είναι η επεξεργασία ενός είδους "εγχειριδίων" για τις κοινοτικές υπηρεσίες που επιθυμούν η πρόληψη να λειτουργήσει σαν καταλύτης μέσα στην αστική τους κοινότητα, που επιθυμούν να δημιουργήσουν τις απαραίτητες συνεργασίες για να αγωνισθούν κατά της φθοράς του κοινωνικού κλίματος των πόλεων ή, μιλώντας θετικά, για να επαναλάβουμε την έκφραση του *François Mitterrand*, να συντελέσουν στην δημιουργία ενός "εκπολιτισμού της πόλης" που ακόμα τραυλίζει. Το στοιχείο του σημερινού υπουργού είναι, η κοινότητα σαν τέτοια, δηλαδή η εγγύτερη προς τον πολίτη πολιτική κλίμακα, να αναλάβει γενναϊόδωρα την ευθύνη των συμφερόντων όλων βάζοντας σε δεύτερη μοίρα μια εξουσία χιμαιρική και προσωρινή: με ποιον τρόπο να αποκτήσει κανείς μια ευρεία και διαρκή ομαδική κινητοποίηση; Σύμφωνα με την καλή και με την κακή έννοια του όρου, το σχέδιο δεν είναι ουτοπικό; Αυτό θα έπρεπε να μπορεί να καθορίζει τις σε εξέλιξη βρισκόμενες εκτιμήσεις. Οι ήδη προταθείσες ενδιάμεσες σχέσεις δίνουν την εντύπωση ότι υπόσχονται πολλά. Παραμένει το γεγονός ότι τα μέσα που τίθενται στην διάθεση των 27 σε εξέλιξη ευρισκομένων πειραματισμών είναι σχετικώς χλευαστικά: μικρές ομάδες, προσωρινού εργασιακού καθεστώτος και θεωρούμενες κατά τρόπο αναπόδραστο σαν "απεσταλμένοι του υπουργείου Εσωτερικών" χρειάστηκε να ενσωματωθούν μέσα σε πολύπλοκες δημοτικές οντότητες, και να συντελέσουν ώστε να γίνει αποδεκτό "το ενδιαφέρον του κέντρου για το τοπικό" (σύμφωνα με την έκφραση του *Chevalier*), να συντελέσουν ώστε να χωνευτεί το ψωμί, το ζυμωμένο με εθνική μαγιά.

Σύμφωνα με την αντίληψη του υπουργού, ο ρόλος του ανωτάτου Συμβουλίου πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στα ίδια πλαίσια. Το πρώτιστο καθήκον του ανώτατου Συμβουλίου δεν είναι ανάπτυξη εθνικών πρωτοβουλιών στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας. Αντίθετα, εν ονόματι της αρμοδιότητας και της ποικίλης προέλευσης των μελών του, το ανώτατο Συμβούλιο οφείλει να παράσχει την γνώμη του στον Υπουργό των Εσωτερικών για την υποστήριξη της πολιτικής του περί πρόληψης. Και στην περίπτωση αυτή ο ρόλος υποστήριξης στις τοπικές αρχές είναι πρωτεύων. Για τον σκοπό αυτόν, οι αρμοδιότητες του

Ανωτάτου Συμβουλίου επαναπροσδιορίστηκαν από το Β.Δ. της 31ης Ιανουαρίου 1991, με τον σκοπό να μπορέσει αυτό να εκφράσει στον Υπουργό Εσωτερικών τις απόψεις πάνω στα πλέον διαφορετικά θέματα που αφορούν την πρόληψη της εγκληματικότητας.

Το σχέδιο του υπόδειγματος κανονισμού για την δημιουργία κοινοτικών συμβουλίων πρόληψης της εγκληματικότητας είναι το πρώτο παράδειγμα του τρόπου με το οποίο το Ανώτατο Συμβούλιο μπορεί να είναι ενεργό αναπτύσσοντας τα όργανα που μπορούν να συντελέσουν σε μια δημοτική πολιτική πρόληψης της εγκληματικότητας. Σε τοπικό επίπεδο, είναι σημαντικό όλες οι υπηρεσίες και οι δικαιοδοσίες που ενδιαφέρονται για την εγκληματικότητα να μπορέσουν να συμβάλουν στην δημοτική πολιτική στον τομέα αυτόν. Οι δημοτικές αρχές που είναι υπεύθυνες για την επεξεργασία και την πραγματοποίηση μιας πολιτικής ασφάλειας ενσωματωμένης στους κόλπους του δήμου μπορούν, με την δημιουργία, ενός δημοτικού συμβουλίου, να αποταθούν στην αρμοδιότητα υπηρεσιών τομέων τελείως διαφορετικών, όπως της αστυνομίας και της ασφάλειας, υπηρεσιών διευθέτησης του χώρου, κοινωνικού έργου, εκπαίδευσης, νεότητας και ψυχαγωγίας, αρωγής στα θύματα.

Το καθήκον ενός παρόμοιου οργάνου είναι να δίνει συμβουλές κατά τον ευρύτερο δυνατό τρόπο πάνω στην κατάσταση της εγκληματικότητας στο δήμο. Επιπλέον, μέσα σ' ένα παρόμοιο συμβούλιο, στους κόλπους του οποίου οι πλέον διαφορετικοί συνεργάτες αντιπροσωπεύονται, μια επωφελής σύνθεση θα πραγματοποιηθεί και σχέδια θα μπορέσουν να προετοιμαστούν, να πλαισιωθούν, να υποστηριχθούν και να εκτιμηθούν.

Σε μερικούς δήμους τέτοια συμβούλια ιδρύθηκαν ήδη. Εντούτοις, αυτές οι πρακτικές σύνθεσης και συμβουλίων δεν είναι αρκετά διαδεδομένες. Γι' αυτόν τον λόγο, ένα υπόδειγμα κανονισμού πάνω στην δημιουργία και την λειτουργία ενός συμβουλίου πρόληψης θα τεθεί στη διάθεση κάθε δήμου. Έχοντας συζητηθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο, το "υπόδειγμα κανονισμού που ιδρύει ένα συμβουλευτικό δημοτικό συμβούλιο πρόληψης" διαδόθηκε σε όλους τους νομάρχες και πληροφοριακά στους δημάρχους. Η εξουσία του υπουργού των Εσωτερικών συγκρούεται με την δημοτική αυτονομία, και θα είναι ένα τέστ, ταυτόχρονα της ιεραρχικής συνεργασίας των διοικητών και της εκ μέρους των δήμων αντίστασης στη διείσδυση, το να παρατηρήσει κανείς την πορεία που ακολουθεί αυτή η εγκύκλιος, η οποία πολύ συνετά αποφεύγει κάθε ρητή επιταγή και μάλιστα κάθε συμβουλή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ποιά θα ήταν η τύχη της εγκυκλίου στο επίπεδο των δήμων: ο δήμαρχος θα αντισταθεί στο παλιό αντανakλαστικό, που θεωρεί ότι η πρόληψη αποτελεί πρόβλημα της αστυνομίας; Αυτό ακριβώς θέλει να αποφύγει ο υπουργός. Ποιός όμως θα παίξει το παιχνίδι μέχρι τέλους, καθιστώντας κατανοητό το πρόβλημα στο σύνολο των μελών του δημοτικού συμβουλίου;

Στην συνοδεύουσα το "υπόδειγμα κανονισμού" επιστολή, με ημερομη-

νία 30 Ιουνίου 1992, ο υπουργός αναφέρεται στην παραγγελία R (87) 19 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που σχετίζεται με την οργάνωση της πρόληψης της εγκληματικότητας, και στο τροποποιημένο το 1991 βασιλικό Διάταγμα του 1985, που προβλέπει την δυνατότητα να οργανώνονται συγκεντρώσεις με τον σκοπό την επεξεργασία, την ενθάρυνση ή τον συντονισμό προληπτικών μέτρων και προληπτικών ενεργειών που να έχουν χαρακτήρα τοπικό. "Μέχρι τώρα, παρόμοιο όργανο δεν έχει τοποθετηθεί παρά σε μερικούς μόνο δήμους. Για να απλοποιηθεί η δημιουργία παρόμοιων συμβουλευτικών συμβουλίων κρίθηκε χρήσιμο να προταθεί ένα υπόδειγμα δημοτικού κανονισμού αναφορικά με αυτό το θέμα".

"Είναι σημαντικό το ότι η βασική κινητήριος δύναμη των ενεργειών πρόληψης της εγκληματικότητας τοποθετείται στο τοπικό επίπεδο. Υπάρχει μια διεθνής συναίνεση πάνω σ' αυτό το σημείο. Για να είναι πραγματικά αποτελεσματικές, αυτές οι ενέργειες πρέπει να προσαρμοστούν εξ ολοκλήρου σε όλες τις ιδιάζουσες περιστάσεις, σύμφωνα με τις οποίες λαμβάνουν χώρα ορισμένα εγκλήματα. Η διαχείριση παρόμοιων δραστηριοτήτων πρόληψης λαμβάνοντας καθ' ολοκληρίαν υπόψη αυτόν τον ιδιάζοντα χαρακτήρα δεν μπορεί προφανώς να γίνει παρά μόνο στο τοπικό επίπεδο".

"Ως προς την ποικιλία των αιτιών που βρίσκονται στην βάση της εγκληματικότητας, μια δημοτική προσέγγιση αυτής της προβληματικής πρέπει απαραίτητα να είναι ολοκληρωμένη και διεπιστημονική. η ασφάλεια συνεπώς δεν αποτελεί αποκλειστικά το έργο της αστυνομίας. Για να είναι δυνατή η διαπραγμάτευση όλων των πλευρών αυτής της προβληματικής, θα πρέπει σε τοπικό επίπεδο για να γίνει προσφυγή σε συνεργάτες προερχόμενους από τομείς πολύ διαφορετικούς, όπως είναι η αστυνομία και η ασφάλεια, η διευθέτηση του χώρου, οι κοινωνικές ανάγκες, η εκπαίδευση, η νεότητα και η ψυχαγωγία. Παρατηρείται εντούτοις ότι μικρή πρόοδος καταγράφεται στον αγώνα κατά της εγκληματικότητας γιατί όλοι αυτοί οι παράγοντες ενεργούν ξεχωριστά και συντονίζουν σπάνια ή κατά τρόπο ατελή τις δραστηριότητές τους.

"Δοθέντος ότι εμπίπτει στις αρμοδιότητες των δημοτικών αρχών να εξασφαλίσουν την επεξεργασία και την εκτέλεση μιας ολοκληρωμένης δημοτικής πολιτικής ασφάλειας, είναι λογικό ότι παίρνουν επίσης τις απαραίτητες πρωτοβουλίες για να διεγείρουν και να συντονίσουν την λειτουργία της πρόληψης στην περιφέρεια του δήμου τους. Η δημιουργία ενός δημοτικού συμβουλευτικού συμβουλίου για την πρόληψη της εγκληματικότητας που να μπορεί να συμβουλευσει την δημοτική αρχή στην περί ης ο λόγος πολιτική της μπορεί να είναι ένα σημαντικό στοιχείο σε μια παρόμοια πολιτική. Όλες οι τοπικές δικαιοδοσίες, τόσο οι δημόσιες όσο και οι ιδιωτικές οι οποίες λόγω των δραστηριοτήτων τους είναι οικείες με αυτό το πρόβλημα και οι οποίες είναι επιδεκτικές να συμ-

βάλουν στην πρόληψη των εγκλημάτων, οφείλουν να συμμετέχουν στην διατύπωση των απόψεων και στην επεξεργασία των προτάσεων.

“Αυτό το συμβούλιο πρόληψης παρουσιάζει το πλεονέκτημα της πραγματοποίησης μιας διαβούλευσης. Με την ένταξη αντιπροσώπων των πολιτών (π.χ. ενώσεων νέων, ενώσεων γονέων, ...) σε μια συμβουλευτική επιτροπή που κάνει αναφορές άμεσα στην δημοτική αρχή εξασφαλίζεται επίσης μια πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή του κοινού στην δημοτική πολιτική. Το γεγονός αυτό δεν περιέχει μόνο μια ενίσχυση της δημοτικής δημοκρατίας αλλά προσφέρει επίσης μια μεγαλύτερη εγγύηση ότι η πραγματοποιηθείσα πολιτική απολαμβάνει της συναίνεσης του κοινού το οποίο αφορά, με τρόπο που η εκτέλεση αυτών των μέτρων να είναι αποτελεσματικότερη.

“Εκτός αυτού, οι απόψεις και οι προτάσεις που εκφράζονται από το συμβούλιο πρόληψης για τις ανάγκες της δημοτικής αρχής, θα επιτρέψουν επίσης στον δήμαρχο να πληροφορηθεί καλλίτερα ενόψει μιας διαβούλευσης με τις δικαστικές αρχές μέσα στα πλαίσια της ονομαζόμενης πενταγωνικής διαβούλευσης. Αυτή η πενταγωνική διαβούλευση προβλέπεται στο σχέδιο νόμου πάνω στην λειτουργία της αστυνομίας και περιέχει στο επίπεδο του δικαστικού διαμερίσματος μια διαβούλευση ανάμεσα στους δημάρχους, τον βασιλικό Επίτροπο και τους υπεύθυνους της χωροφυλακής, της δημοτικής αστυνομίας και της παρά τις Εισαγγελίες δικαστικής αστυνομίας, με τον σκοπό, από την μια πλευρά, να προαγάγει έναν συντονισμό των λειτουργιών της διοικητικής αστυνομίας και, από την άλλη πλευρά, την συνεργασία ανάμεσα στις υπηρεσίες της αστυνομίας”. Οι λέξεις που κυριαρχούν είναι συνεπώς τώρα από τη μια μεριά η “ενοποιημένη πρόληψη”, από την άλλη μεριά η “πενταγωνική διαβούλευση”. Η πρόληψη θα έπρεπε να είναι ενοποιημένη, όχι μόνο υπό την έννοια του συνδυασμού των δύο μεγάλων προσεγγίσεων που διακρίνονται κατά κλασικό τρόπο: *situational crime* (= περιστασιακή πρόληψη του εγκλήματος) από την μια πλευρά σύμφωνα με το αγγλο-ολλανδικό υπόδειγμα *social crime prevention* (= κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος) από την άλλη πλευρά κατά το γαλλικό υπόδειγμα, αλλά και στην περίπτωση αυτή υπό την έννοια να συνεπάγεται μια προπαρασκευασμένη ενέργεια των διαφόρων παραγόντων της πρόληψης, μαζί με την ηθελημένη και τελεολογική απόχρωση που, παράγοντες σαν τον Touraine, δίνουν σ’ αυτό το διανόημα περί “παράγοντος”²⁰. Εξάλλου, η πενταγωνική διαβούλευση είναι μια παραλλαγή της κλασσικής ολλανδικής “driehoeksoverleg” (τριγωνικής διαβούλευσης).

Τα επακόλουθα του Brabant wallon

Τα σχέδια που μόλις περιγράψαμε τοποθετούνται μέσα στα πλαίσια των προσπαθειών του Συμβουλίου της Ευρώπης, και σε παγκόσμια κλίμα-

κα κατ' ευθείαν στις διεθνείς συνδιασκέψεις του Μόντρεαλ του 1989 και του Παρισιού το 1991, με θέματα πάνω στην ασφάλεια, τα ναρκωτικά και την πρόληψη της εγκληματικότητας μέσα στο περιβάλλον των πόλεων. Μεταξύ των απόψεων που εξέφρασαν οι εμπειρογνώμονες κατά την προετοιμασία της συνδιάσκεψης του Παρισιού, κρατήθηκε κυρίως η άποψη του καθηγητή Jean-Paul Brodeur, διευθυντού του διεθνούς Κέντρου συγκριτικής εγκληματολογίας του Μόντρεαλ:

“Λέγεται συχνά, όσον αφορά τους στρατηγούς, ότι σχεδιάζουν την προσεχή τους εκστρατεία ως εάν αυτή επρόκειτο να αρχίσει κατά τη διάρκεια του προηγούμενου πολέμου. Από την πλευρά μας, μας προξένησε εντύπωση ο συντηρητικός χαρακτήρας των κρατηθέντων από τη συνδιάσκεψη του Παρισιού θεμάτων (τα ναρκωτικά, οι νέοι, η υποτροπή, η κινητοποίηση της κοινότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης). Αυτή η θεματική μας φαίνεται στηριγμένη πρωτόλεια σχετικώς ειδυλλιακά, σύμφωνα με τα οποία τα προβλήματα του μέλλοντος θα καθορίζονται περισσότερο από ατομικές συμπεριφορές υπαγόμενες στην μικρή ή την μεσαία εγκληματικότητα παρά από κινήματα ομάδων οδηγούντα σε βίαιες αντιμετωπίσεις που θέτουν σε κίνδυνο την δημόσια τάξη. Είναι δυνατόν αυτή η αισιοδοξία να έχει στηρίγματα στις χώρες στις οποίες οι εθνικές συγκρούσεις έχουν κατευναστεί και στις οποίες η πολιτική της μετανάστευσης δεν έχει την ιδιότητα να τις αναζωπυρώνει. Παρόμοια δεν είναι δυστυχώς η περίπτωση για τον Καναδά”²¹.

Προς την ίδια κατεύθυνση, σχετικά με την γερμανική κατάσταση, η Gewalt Kommission που υποδείχθηκε από την ομοσπονδιακή Κυβέρνηση της Γερμανίας, αντιμετώπισε, παράλληλα με την βία μέσα στην οικογένεια και στο σχολείο, την βία μέσα στα στάδια, στους δρόμους και στις πλατείες και την βία που έχει πολιτικές αιτίες²².

Στο Βέλγιο, οι μυστηριώδεις περιπτώσεις του Brabant wallon έδωσαν την ευκαιρία για συνειδητοποιήσεις σε βάθος από τις οποίες ο λαός, το ποινικό σύστημα και οι αρχές δεν μπορούν ακόμα να συνέλθουν τελείως. Μετά την εργασία της κοινοβουλευτικής Επιτροπής έρευνας πάνω στις ληστείες και την τρομοκρατία, η Κυβέρνηση επεξεργάστηκε ένα “πρόγραμμα στον τομέα της διατήρησης της τάξης, της ασφάλειας των πολιτών και της καταστολής των εγκλημάτων” που αναγνώστηκε στο Κοινοβούλιο στις 5 Ιουνίου 1990 και διατήρησε ένα σημαντικό μέρος της σύμφωνης γνώμης της κυβέρνησης της 9ης Μαρτίου 1992 σε “ένα πρόγραμμα άμεσης δράσης πάνω στα προβλήματα της κοινωνίας”, που πραγματεύεται, αναμφίβολα, για μια αλληλέγγυα κοινωνία, για μια πιο προχωρημένη πολιτική για το περιβάλλον, για μια καλλίτερη χειραγωγήση της μετανάστευσης, για περισσότερη δικαιοσύνη με μια καλλίτερη διοίκηση της δικαιοσύνης, προπαντός όμως και πρωταρχικά για μια βέλτη “εγγύησης της ασφάλειας του πολίτη”.

Στο Βέλγιο, δεν μας είχαν συνηθίσει σε μια παρόμοια προτεραιότητα

των εγκληματολογικών προβλημάτων. Aurea mediocritas, συμβούλευε ο Οράτιος: ευτυχισμένοι καιροί, κατά τους οποίους οι σπουδές μας πάνω στο αίσθημα της ανασφάλειας²² φαινόταν μια πολυτέλεια και αποκάλυπταν εξάλλου μια ελαφριά ανησυχία και μια χαλαρή συνυπευθυνότητα του πληθυσμού. Έκτοτε, το βέλγικο υπουργείο Δικαιοσύνης αποδέχτηκε ότι το Βέλγιο συμμετέχει στην "International Crime Survey" που διευθύνουν οι Jan van Dijk, Pat Mayhew και Martin Killias²³, και οι αναφορές σε δημοσκοπήσεις πολλαπλασιάζονται στις δημόσιες ομιλίες. Κατά ένα ορισμένο τρόπο, ένας εγκληματολόγος δεν αισθάνεται και πολύ ευτυχισμένος που το γνωστικό του αντικείμενο έρχεται στην κορυφή των ενασχολήσεων: οι Ηνωμένες Πολιτείες φαίνονται τόσο μακριά...

Το "πρόγραμμα άμεσης δράσης" του 1990²⁴ πρόβλεψε μια ολόκληρη σειρά ενεργειών επαναδιοργάνωσης, που συνεπάγονται την αποκατάσταση μιας αλυσίδας δημοκρατικών ελέγχων, οι οποίοι αποκαθιστούν την αποτελεσματικότητα της προσοχής του Κοινοβουλίου πάνω στο σύνολο της αντεγκληματικής πολιτικής. Η χωροφυλακή πρέπει να αποστρατικοποιηθεί, η επιστημονική Αστυνομία να συγκεντρωθεί σε μία αρχή, η δικονομία να σέβεται περισσότερο τις δημοκρατικές ελευθερίες. Αυτό το πρόγραμμα ανακλήθηκε το 1991²⁵:

Η Κυβέρνηση "εννοεί να αντιδράσει γρήγορα στα προβλήματα της καθημερινής ζωής του πολίτη, τα οποία (προβλήματα) παρουσιάζονται καθημερινά κατά τρόπο περισσότερο οξύ στην κοινωνία μας".

Η αποκατάσταση μιας φυσιολογικής ζωής μέσα στις μεγάλες οντότητες της πόλης επιβάλλει, σύμφωνα με το πρόγραμμα της κυβέρνησης" την επιδίωξη και την ενίσχυση των ενεργειών πρόληψης κατά της μικρής εγκληματικότητας".

"Οι δήμοι θα πρέπει να σεβαστούν τις ελάχιστες υποχρεώσεις στον τομέα της ασφάλειας, μιλώντας από άποψη αστυνομικής συμβολής και οργάνωσης των υπηρεσιών" άμεσης αστυνομικής βοήθειας", υποχρεώσεις τις οποίες έχει καθορίσει η εθνική εξουσία, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές ιδιόζουσες καταστάσεις. Η ελάφρυνση από τα διοικητικά καθήκοντα των διαφόρων υπηρεσιών της αστυνομίας, καθώς και η συνεργασία ανάμεσα σε δημοτικές αστυνομίες και ο συντονισμός ανάμεσα σε υπηρεσίες της αστυνομίας θα εξασφαλιστούν.

"Επιπλέον, το Κράτος θα καταρτίσει "συμβόλαιο ασφάλειας" που θα του επιτρέπουν να ανταποκριθεί καλλίτερα στις τοπικές ανάγκες, κατά προτεραιότητα στις μεγάλες οντότητες της πόλης, οι οποίες συμβάσεις θα περιέχουν συγκεκριμένες δεσμεύσεις τόσο εκ μέρους της παραγόντων ασφάλειας όσο και εκ μέρους του Κράτους, ιδίως πάνω στο οικονομικό επίπεδο. Οι δήμοι που θα αφορούν αυτά τα συμβόλαια, θα ενθαρρυνθούν για να δημιουργήσουν μια δημοτική επιτροπή πρόληψης και ασφάλειας που να στηρίζεται πάνω στην συμμετοχή όλων των επιφορτισμένων με την ασφάλεια τοπικών παραγόντων. Οι Περιοχές που θα συμ-

μετάσχουν στην οικονομική ενίσχυση θα συνεργαστούν στην επεξεργασία αυτών των συμβολαίων. Ενόψει της ιδιάζουσας θέσης της, σαν μεγάλης αστείκης οντότητας και σαν πρωτεύουσας με διεθνή προορισμό, θα καταβληθεί προσοχή στην ενίσχυση της συνεργασίας και του συντονισμού ανάμεσα στις δημοτικές υπηρεσίες της αστυνομίας της Περιχής των Βρυξελλών-Πρωτεύουσας, σε διαβουλεύσεις με τις επαρχιακές και τοπικές δικαιοδοσίες, και με σεβασμό της δημοτικής αυτονομίας”.

“Ακολουθούν δηλώσεις πρόθεσης σχετικά με την επαναξιοποίηση του καθεστώτος και του επαγγέλματος του υπαλλήλου της αστυνομίας και του εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών, και σχετικά με τις “εναλλακτικές ποινές (εργασία σε κοινωφελείς φορείς)”, με την “ταχεία εκδίκαση” της “μικρής εγκληματικότητας”, με την ενίσχυση της βοήθειας προς τα θύματα και την επιτάχυνση της διαδικασίας αποζημίωσης των θυμάτων βίαιων πράξεων, με την οργάνωση ενός συστήματος ποινικής μεσολάβησης για τα μικρά εγκλήματα και σχετικά με μια διαρκή προσοχή στον “αγώνα κατά των ναρκωτικών” και στην οδική ασφάλεια.

Αναμφίβολα αυτές οι δηλώσεις είναι μέρος του σχετικά ασαφούς και καθησυχαστικού πολιτικού λεξιλογίου, όμως πέρα από τις λέξεις, σημειώνει την θέληση καινούργιων διαφανειών και καινούργιων συνεργασιών, η οποία θέληση προσδίδει στην πρόληψη στο Βέλγιο μια καινούργια τροπή.

5. Το Βέλγιο στη συμφωνία των εθνών

Επαναλαμβάνεται συχνά, ιδίως σχετικά με την Ολλανδία²⁶, ότι τα Κράτη δεν βρίσκονται μέσα σε απομονωτήρια και ότι η πολιτική τους είναι ολοένα και περισσότερο ανεξάρτητη. Στο διεθνές ιδίως επίπεδο έγιναν από τις αρχές του αιώνα καταστροφικές επιλογές αντεγκληματικής πολιτικής στον τομέα των ναρκωτικών. Ο ενθουσιασμός για την πρόληψη συμμετέχει στα μεγάλα διεθνή ρεύματα, που έχουν την δυνατότητα να καλύψουν εκ νέου αλήθειες πολύ διαφορετικές. Δεν είναι το γεγονός ότι το Βέλγιο, γεωγραφικά, βρίσκεται ανάμεσα στην Γαλλία, την Ολλανδία και την Αγγλία: υιοθετεί επίσης στον τομέα της πρόληψης ένα ενδιαμέσο υπόδειγμα ανάμεσα σ’ αυτά των γειτόνων της. Ή, ακριβέστερα, θα πρέπει να μιλάμε για τις περιοχές του Βελγίου. Ο κόσμος ξαναγίνεται ολοένα και περισσότερο “κατά περιοχές”, με τα πλεονεκτήματα και τους κινδύνους αυτής της καινούργιας γεωπολιτικής τάξης. Συνεπώς, στην συμφωνία της του 1992, η κυβέρνηση διαβεβαίωνε ότι:

“Αναλογικά με τις δυσχέρειες του προϋπολογισμού, θα καθορίσει ευκρινείς προτεραιότητες και θα επιδιώξει μια συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα εξουσίας (δήμους, νομούς, Κοινότητες-Περιοχές) με σεβασμό στον παρόντα καταμερισμό των αρμοδιοτήτων”.

Στην πραγματικότητα, στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται μόνο για

μια πλευρά ενός παγκοσμίου φαινομένου που ο Philippe Robert περιέγραφε σαν έναν πολύπλοκο διάλογο ανάμεσα σε ομόσπονδα Κράτη και σε τοπικές οντότητες, υπό την προστασία ευρύτερων πολιτικών ενώσεων. Το Βέλγιο, και οι περιοχές του, τοποθετούνται έκτοτε μέσα στα ίχνη αυτού που ο Brown ονομάζει οι "insecure societies" (=επισφαλείς κοινωνίες), οι οποίες είναι, τελικά, οι κοινός λαχνός της ανθρωπότητας.

Υποσημειώσεις

1. J. van Dijk, Bilan des connaissances aux Pays-Bas, στο: Ph. Robert (dir.), Les politiques de prévention de la délinquance à l'aune de la recherche, Παρίσι, εκδ. L'Harmattan, 1991, σελ. 250 και επ.

2. Voy. F. Tulkens, La tragédie du Heysel: les responsabilités. Le débat sur le plan juridique, Revue interdisciplinaire d'études juridiques, ειδικό τεύχος πάνω στην βία στα γήπεδα, 1988, σελ. 71 μέχρι 141.

3. Απόφαση Αρείου Πάγου, Βρυξέλλες, 28 Απριλίου 1989, J.L.M.B., 1989, σελ. 862, Βρυξέλλες, 26 Ιουνίου 1990, J.L.M.B. 1990, σελ. 1135· απόφαση Α.Π. (απόρριψη), 16 Οκτωβρίου 1991.

4. Voy. S. Moureaux, Le procès des C.C.C. est terminé... "L'affaire C.C.C. commence Journal des Procès", no 138, 18 Noembr'ioy 1988, sel. 8-10.

5. J. Haquin, Tueurs: pourquoi l'echec? Le Soir 4 Νοεμβρίου 1988.

6. Οι καινούργιοι φτωχοί των πλουσίων χωρών (Σ.Τ.Μ.).

7. J. Mottard και J. Haquin, Les tueries du Brabant. Βρυξέλλες, Complexe, 1990. L. H. Gijssels, L'enquête, Vingt années de destabilisation en Belgique, Βρυξέλλες, La longue Vue, 1990. G. Dupont και P. Ponsaers, Les tueurs fous du Brabant wallon, εκδ. Gerard de Villiers, 1989. C. Fijnaut και άλλοι, De Bende, het Parlement, en de Regering, Panopticon, 11/6, 1990, σελ. 459-557.

8. Β.Δ, της 5ης Αυγούστου 1985, δια του οποίου ιδρύοταν ένα ανώτατο Συμβούλιο και νομαρχιακές επιτροπές πρόληψης της εγκληματικότητας, Moniteur belge της 12ης Σεπτεμβρίου 1985.

9. M.J. Hindelang, Victimization Surveying, Theory and Research, στο H.J. Schneider (εκδ.), The Victim in international Perspective, Papers and Essays given at the "Third International symposium on Victimology", 1979, στο Münster/Westfalia, Walter de Gruyter, 1982, σελ. 151-165.

10. G. Kellens, Politique et prévention, politiques de prévention, Journal des Procès (Βρυξέλλες) no 126, 1 Απριλίου 1988, σελ. 13-19.

11. G. Kellens, Qu'as-tu fait de ton frère? Études de criminologie spéciale, Βρυξέλλες, Mardaga, 1986, σελ. 96 και οι αναφερόμενες παραπομπές.

12. A.E. Bottoms, Crime Prevention facing the 1990s. Policing and Society, 1 (1990), σελ. 19.

13. Bottoms, ibid.

14. Crime, localities and the multi-agency approach, British Journal of Criminology 28, (1988), σελ. 478-493, quoted by Bottoms, loc. cit. Ορισμένες δικαιοδοσίες διαπραγμάτευσης μπορούν να βοηθήσουν στην λύση διαφόρων τύπων καταστάσεων κρίσης: πάνω στις Community Boards της Καλιφόρνιας βλ. M. Delmas-Marty, Le flou du droit, Παρίσι, εκδ. PUF, 1986.

15. Ορισμένες δικαιοδοσίες δικαιοσύνης μπορούν να βοηθήσουν στην λύση διαφόρων τύπων καταστάσεων κρίσης: πάνω στις Community Boards της Καλιφόρνιας, βλ.

M. Delmas-Marty, Le flou du droit, Παρίσι, εκδ. PUF, 1986.

16. *N. Rouland*, Aux confins du droit, Παρίσι, Odile Jacob, 1991, σελ. 97.

17. *H. Lachapelle*, Les commissions provinciales de prévention de la criminalité, πτυχιακή εργασία στην Εγκληματολογία, Πανεπιστήμιο της Λιέγης, 1990.

18. *M. Cameron*, Sécurité et violence dans les stades de football, *Revue de droit pénal et de criminologie* 1992.

19. *N. Wettenburg*, *L. Walgrave*, *J. van Kerckvoorde*, *Jeudwerkdooheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*, Antwerp, Kluwer, 1984.

20. *Acteur social et délinquance*, Hommage à Christian Debuyst. Λιέγη και Βρυξέλλες, Mardaga 1990.

21. *J.P. Brodeur*, Bilan des connaissances au Canada, στο: *Ph. Robert* (εκδ.), *Les politiques de prévention de la délinquance à l'aune de la recherche*, Παρίσι, εκδ. L'Harmattan, 1991, σελ. 250 και επ.

22. *H.D. Schwind*, *J. Baumann*, *U. Schneider*, *M. Winter* (εκδ.), *Gewalt in der Bundesrepublik Deutschland*, Bochum, Βερολίνο, Dunker & Humblot, 1989.

23. Σύνθεση των οποίων βλ. στους *G. Kellens*, *A. Lemaire*, *Research on the Fear of Crime*, *Eurocriminology* (Βαρσοβία), 1987, σελ. 31-42.

24. *J. van Dijk*, *P. Mayhew*, *M. Killias*, *Experiences with crime across the world: Results of the 1989 International telephone survey*, Deventer, Kluwer, 1990.

25. *Annales parlementaires* 1990, σελ. 2586-2594.

26. *Documents parlementaires* no 290 (91/92). *Chambre*, 224 (91/92), *Senat*.

27. *G.J.N. Bruinsma*, *Macht en onmacht van bestuurlijke preventie justitiële Verkenningen*, (Χάγη), 18/2 (1992), (Issue dedicated to Integration of Prevention), σελ. 32.